

СЕКЦІЯ 2. СТРАТЕГІЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЕКОЛОГІЧНА РЕПАРАЦІЯ

Бородіна О. М.

*доктор економічних наук, професор,
завідділом економіки і політики аграрних перетворень*

Яровий В. Д.

*провідний науковий співробітник, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник*

Фрасер О. В.

*науковий співробітник, кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-285-5-14>

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Воєнні дії на території України справляють значний негативний вплив на довкілля, природні та господарські екосистеми. Крім того, в умовах воєнного часу загострюються і старі екологічні проблеми, вирішенню яких приділяється менше уваги в силу обмеженості ресурсів та пріоритетності інших нагальних завдань. Особливо гостро ці проблеми проявляються в аграрному секторі.

В Україні на різних рівнях влади та в суспільстві зараз активно обговорюються та розробляються підходи до повоєнної відбудови різних сфер життя. Це створює хороші можливості для застосування комплексного системного підходу у цих процесах із всебічним урахуванням екологічних питань – для становлення міцного фундаменту сталого розвитку агросфери у майбутньому.

На Міжнародній конференції з питань відновлення України, що відбулась 4–5 липня 2022 року в Лугано (Швейцарія), було презентовано План відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни визначила коротко-строкові та довгострокові пріоритети відновлення та для їх

реалізації розробила 15 Національних програм. Серед них – програма з відбудови чистого та захищеного середовища і забезпечення сталого розвитку в синхронізації з Зеленою Угодою ЄС (Програма 3), а також програма з розвитку секторів економіки з доданою вартістю, серед яких – сільське господарство (Програма 8). Важливими тематичними розділами Плану відновлення України є «Екологічна безпека» та «Нова аграрна політика» [1].

Серед проєктів, передбачених в рамках програми з відбудови чистого та захищеного середовища і забезпечення сталого розвитку, найбільш актуальним для агросектору є проєкт з оцінки шкоди і збитків довкіллю та потреб на відновлення довкілля внаслідок російської збройної агресії. Серед проєктів, передбачених в рамках програми розвитку сільського господарства, екологічне спрямування мають проєкти з рекультивації пошкоджених земель та сприяння переходу агропродовольчого сектору до «зеленого» зростання.

Згадані проєкти орієнтовані на вирішення важливих проблем, проте, очевидно, не охоплюють всі екологічні пріоритети у відновленні аграрного сектору та весь комплекс пов'язаних питань. Крім того, в процесі реалізації державних політик та конкретизації заходів для досягнення згаданих цілей виникають проблеми, які є похідними від того, що має місце орієнтація на відбудову довоєнної моделі аграрної економіки, в якій сектор великих корпоративних виробників має значно більші можливості у доступі до ресурсних і збутових ринків, ніж фермерські господарства сімейного типу та особисті селянські господарства населення. Така довоєнна агропродовольча модель орієнтована на сировинний експорт, виснаження ґрунтів і водних ресурсів.

Передбачені в рамках Національного плану відновлення проєкти та підходи до їх реалізації орієнтовані в першу чергу на забезпечення інтересів крупнотоварного агровиробництва і не дуже враховують актуальні потреби дрібнотоварних виробників. На національному форумі фермерів, що відбувся 15–16 листопада 2022 р. у м. Києві, та в процесі підготовчих регіональних фермерських круглих столів, представники сімейних фермерських

господарств озвучили найважливіші екологічні проблеми, які їх турбують. Серед них наступні:

Нераціональне землекористування, що протирічить засадам сталого управління та використання ресурсного потенціалу. Землекористування багатьох агрохолдингів та крупнотоварних агропідприємств є експортоорієнтованим та фокусується на небагатьох найбільш комерційно привабливих, високоінтенсивних та ресурсовиснажливих виробничих напрямках. Гострою є проблема зміни структури сільськогосподарських угідь в напрямку збільшення частки ріллі та зменшення площ під луками і пасовищами. Таку тенденцію відзначають багато представників дрібнотоварних господарств, які внаслідок розорювання природних лук та пасовищ страждають від зменшення кормової бази тваринництва. Крім того, часто розорюються території з природо-захисним статусом та обмеженнями у господарському використанні (прибережні території водойм, ділянки зі складним рельєфом), що призводить до негативного впливу на екосистеми, деградації ґрунтів тощо.

Проблема оцінювання та відшкодування дрібнотоварним виробникам втрат та шкоди, завданих внаслідок воєнних дій. В значній мірі це стосується екологічної шкоди задіяним в процесі сільськогосподарського виробництва природним ресурсам, насамперед – земельним угіддям. Основою при плануванні відшкодування малим виробникам втрат та шкоди є адекватне оцінювання таких збитків. Мінагрополітики України затвердило таку методику визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок російської збройної агресії [2]. Проте практичне застосування такої методики пов'язане із необхідністю залучення експертів та додаткових фінансових затрат для дрібнотоварних виробників, та є для них проблематичним.

Проблема розмінування територій, очищення сільськогосподарських угідь. Цю проблему згадують як надважливу фермери, на території господарств яких відбувались військові дії. За даними МВС України, приблизно 30% території України забруднено вибухівкою і бойовими речовинами і на очищення цієї території потрібен принаймні десяток років. Багато фермерів вказують, що

після звільнення територій, де розташовані їхні господарства, їм довелося займатися розмінуванням самотужки та витратити на це власні кошти.

В умовах розроблення підходів до повоєнного відновлення України, формування засад Нової аграрної політики, є хороші можливості для закладення міцного фундаменту довгострокового сталого розвитку агросфери, її переформатування з урахуванням необхідності посилення екологічної складової. З огляду на це, у контексті вирішення вищезгаданих та інших проблем дрібно-товарних агровиробників необхідно:

1) Провести експертний моніторинг вітчизняного аграрного законодавства на відповідність міжнародним документам та підходам у сфері сталого екологічного розвитку агросфери та розробити програму імплементації цих підходів у вітчизняну практику. Це повинно сприяти реалізації в Україні концепції продовольчого суверенітету, що базується на виробництві здорового продовольства екологічно безпечними та сталими методами на основі поваги до прав людей, які проживають та працюють у сільській місцевості. Зокрема це стосується наступних документів і підходів: Добровільних керівних принципів ООН щодо відповідального регулювання питань володіння та управління земельними, лісовими та рибними ресурсами (2012) [3], Глобального плану дій ООН в межах Десятиліття сімейних фермерських господарств (2019–2028) [4], Принципів ФАО щодо відповідальних інвестицій у сільське господарство та продовольчі системи (2014) [5], Декларації ООН «Про права селян та людей, що працюють в сільській місцевості» (2018) [6] та основних засад політики Зеленого курсу ЄС (2023–2027) [7];

2) Розробити і запровадити Національну програму переходу до агроекологічних практик та моделей дрібнотоварного господарювання, що базуються на використанні екологобезпечних підходів та технологій;

3) Розробити з урахуванням специфіки та потреб малих виробників механізми гнучкого масового оцінювання та відшкодування екологічної шкоди, нанесеної внаслідок воєнних дій задіяним у процесі сільськогосподарського виробництва

природним ресурсам, насамперед – земельним угіддям; адаптувати ці підходи у повоєнний час для включення в систему аграрної політики для реагування на виклики мирного часу (стихійні лиха, зміна клімату тощо). Таке оцінювання має базуватися на доказовому бухгалтерському підході на противагу експертному, яке вимагає значно більших людських, часових фінансових та інших ресурсів;

4) Розробити державну цільову програму, орієнтовану на допомогу дрібнотоварним агровиробникам у розмінуванні, відновленні сільськогосподарських земель, переведення їх в інші категорії, виведення з обороту частини пошкоджених сільськогосподарських угідь із наданням належних компенсацій фермерам і селянам-власникам.

Список використаних джерел:

1. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочих груп «Нова аграрна політика» та «Екологічна безпека». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022. URL: <https://ua.unc2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

2. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 № 295 «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>.

3. Voluntary guidelines on the responsible governance of tenure of land, fisheries and forests in the context of national food security. FAO, Rome, 2022. URL: <https://www.fao.org/3/i2801e/i2801e.pdf>.

4. Introducing the UN Decade of Family Farming. URL: <https://www.fao.org/family-farming-decade/en>.

5. Principles for responsible investment in agriculture and food systems. The Committee on World Food Security. 2014. URL: <https://www.fao.org/3/au866e/au866e.pdf>.

6. United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas: Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2018. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1650694>.

7. A European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.